

УДК 343.91:343.541

Габрієлла Пехньо

Національний університет «Львівська політехніка»,
студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Habriiella.pekhno.pv.2020@lpnu.ua

Олена Ковальчук

Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри кримінального
права і процесу Навчально-наукового
інституту права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України
olena.b.kovalchuk@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-1625>

НАСИЛЬНИЦЬКА СТАТЕВА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

<http://doi.org/10.23939/law2023.40.342>

© Пехньо Г., Ковальчук О., 2023

У статті розглянуто нормативно-правову характеристику поняття «насильницька статевая злочинність», вивчено думки українських науковців щодо проблематики виявлення насильницької статевої злочинності, досліджено статистичні дані Офісу Генерального прокурора щодо частоти вчинення такого виду кримінальних правопорушень.

Проаналізовано зарубіжний досвід щодо особливостей диференціювання насильницької статевої злочинності в кримінально-правових актах Королівства Іспанії, Французької Республіки, Республіки Польща.

Насильницька статевая злочинність розглядається як багатогранне складне явище, яке потребує дослідження з різних аспектів, таких як: поширеність на території держави, профіль потерпілих та злочинців, механізмів протидії такій злочинності. Досліджено сучасний стан правового контексту кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності особи, зокрема визначення злочинів, встановлення кримінальної санкції та накладення покарань на винних осіб в чинному законодавстві України. Сформульовано основні кримінологічно значущі ознаки насильницьких статевих злочинів, які можуть в подальшому стати підґрунтям для розробки стратегії протидії насильницькій статевої злочинності в Україні.

Ключові слова: насильницька статевая злочинність; проблематика; міжнародний досвід; статистика; протиправна діяльність.

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням статевої свободи та недоторканності особи, є поширеними явищами, що підтверджується як аналізом офіційної статистики, так і результатами судових розглядів. На сьогодні кримінальне законодавство, незва-

жаючи на низку змін, внесених у 2018 році, не може повною мірою протистояти постійним зростанням кількості та погіршенням якості цих суспільно небезпечних дій, що свідчить про потребу введення додаткових заходів та засобів впливу на кримінальну протиправну діяльність у практичну діяльність.

Мета статті – дослідження насильницької статевої злочинності в Україні, її феноменів та проблематики, забезпечення профілактики вчинення таких кримінальних правопорушень та міжнародного досвіду, пов'язаного з боротьбою проти насильницької статевої злочинності.

Аналіз дослідження проблеми. Питання насильницької злочинності в Україні, зокрема статевої, досліджувало чимало науковців. Значну увагу цій проблематиці присвятили такі вчені: А. О. Джужа, Б. М. Орловський, Д. Ю. Тимошенко, Т. М. Супрун, Р. А. Юрченко, Г. Я. Мартишин, О. М. Гумін, Л. В. Дорош, А. С. Лукаш та ін.

Виклад основного матеріалу. Вчені погоджуються з тим, що злочинна протиправна діяльність є складним соціальним явищем, яке повністю визначає суперечності непостійних соціальних процесів та явищ криміногенного, антикриміногенного та соціального характеру, які взаємодіють між собою.

Останнім часом багато дослідників акцентують увагу на аналізі конкретних видів кримінальних порушень, пов'язаних із порушенням статевої свободи та статевої недоторканності особи, і використовують різну термінологію для їх опису. Цей підхід викликає певну невизначеність.

Варто також зазначити, що наукові дослідження закріплюють різні терміни, такі як: «злочини проти статевої свободи та недоторканності», «кримінальні порушення проти статевої свободи та статевої недоторканності», «статеві злочини» та «сексуальні злочини». Проте найпоширенішим серед фахівців є використання терміна «статева злочинність», що відображає сукупність злочинів, спрямованих на порушення статевої свободи та статевої недоторканності, і вчинених з використанням фізичного, психологічного насильства або з використанням беззахисного стану потерпілої особи з метою задоволення сексуальних потреб, як у нормальній, так і в збоченій формі [1, с. 201].

Науковець О. Синєокий також зазначає, що безпосереднім об'єктом насильницьких статевих злочинів є статевая воля потерпілої особи, але не сама собою, а в природному поєднанні з її фізичним та психічним здоров'ям, у деяких випадках це пов'язано із вчиненням навмисних вбивств, які поєднані зі зґвалтуванням. Тобто насильство в будь-якому випадку постає явищем негативним з примусовим впливом на кого-небудь із заподіянням матеріального збитку або тілесних ушкоджень [2, с. 144].

Також треба зазначити, що суспільна небезпечність злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи не обмежується лише порушенням статевої свободи або статевої недоторканності особи. Вона вмещає завдання шкоди іншим суспільним відносинам та соціальним цінностям, таким як здоров'я, честь і гідність особи, нормальний фізичний та психічний розвиток дітей та інше [3, с. 142].

Феномен насильницької статевої злочинності є актуальною та складною проблемою для будь-якої держави, оскільки вчинення та поширення таких злочинів порушує одну з найбільш важливих сфер суспільних відносин – сімейну. Ця сфера дає можливість людям спільно проживати разом і продовжувати свій рід. Вчинення серйозних насильницьких статевих злочинів, які часто отримують значний громадський резонанс та знаходять медійне висвітлення, підриває моральний устрій українського суспільства та основне значення сім'ї як базового та основного суспільного осередку в державі [4, с. 45]. Щодо класифікації ст. 154 Кримінального кодексу України як насильницьких статевих злочинів, треба відзначити, що ч. 1 та ч. 2 належать до кримінальних проступків [5].

Окрім того, частина 1 цієї статті передбачає відповідальність за примусове здійснення актів сексуального характеру щодо особи без її добровільної згоди. Це вказує на можливість застосування насильства, яке може бути як психологічним, так і фізичним.

Вчені Ю. Левченко та Д. Лобан зазначають, що оновлена ст. 153 Кримінального кодексу України виключає застаріле словосполучення «задоволення статевої пристрасті неприродним способом». Саме це поняття «неприродність» статевого зносин поставала як застаріле визначення у сфері сучасної сексології та сексопатології. «Неприродний спосіб» в попередній редакції статті схиляло до застереження про те, що кримінальна караність поведінки, передбаченої ст. 153 Кримінальним кодексом України, визначається не так званою неприродністю способів задоволення статевої пристрасті, можливою гомосексуальною спрямованістю чи аморальністю дій, а їхнім насильницьким характером. Так, національний законодавець виходить з того, що здійснюваний на добровільних засадах гомосексуалізм, тобто сексуальний потяг до осіб своєї статі, має розглядатися не як діяння, заборонене під загрозою настання кримінальної відповідальності, а як особливий стан організму людини, нетипова сексуальна поведінка [6, с. 30].

Треба згадати міжнародне правове закріплення щодо насильства, що відображається у статті 36 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбі з цими явищами (Стамбульська конвенція), умисна поведінка, спрямована на примусове здійснення актів сексуального характеру з третьою особою без її згоди, вважається сексуальним насильством [7].

Існує практика міжнародного законодавчого закріплення насильницької статевої злочинності. Так, зокрема, Кримінальний кодекс Королівства Іспанії розмежовує кримінальні правопорушення із посяганням на статеву свободу разом із сексуальним проникненням та без цієї умови. У цьому Кримінальному кодексі виділено окремі групи статевого посягання, а саме: Розділ I. Про сексуальні напади (ст.ст. 178–180); Розділ II. Про сексуальне насильство (ст.ст. 181–182); Розділ II BIS. Про сексуальне насильство і напад на неповнолітніх до шістнадцяти років (ст.ст. 183–183 quater); Розділ III. Про сексуальні домагання (ст. 184); ексгібіціонізм і сексуальна провокація (Розділ IV ст.ст. 185–186); злочини, пов'язані з проституцією та сексуальною експлуатацією і корупцією неповнолітніх (Розділ V ст.ст. 187–190) [8].

Кримінальний кодекс Франції своєю чергою також відрізняє насильницькі статеві злочини за тим, чи було сексуальне проникнення чи ні. Кримінальний закон Французької Республіки містить визначення «згвалтування» – це будь-який акт сексуального проникнення будь-якого роду, вчинений стосовно іншої особи шляхом насильства, примусу, погрози або обману. Згвалтування карається 15-ма роками ув'язнення [9].

Однак не у всіх кримінальних нормативно-правових актах іноземних держав фігурує розділення кримінальної відповідальності на окремі групи насильницьких статевого злочинів – залежно від статі потерпілої особи, характеру посягання, складності правопорушення тощо.

Наприклад, у Кримінальному кодексі Республіки Польща, а саме в ст. 197 закріплено те, що якщо особу насильством, протиправною погрозою або обманом доводять до статевого акту, то це карається позбавленням волі на строк від 2 до 12 років. Також треба зазначити, Розділ XXV КК Республіки Польща передбачає відповідальність за посягання на статеву свободу та недоторканість, а саме: згвалтування та примус до статевого акту (ст. 197); використання безумства або безпорадності для статевого акту (ст. 198); сексуальна експлуатація шляхом зловживання стосунками залежності або критичного становища (ст. 199); сексуальне насильство над неповнолітнім (ст. 200); електронне сексуальне розбещення неповнолітнього (ст. 200а); пропаганда педофілії (ст. 200б); інцест (ст. 201); публічне представлення порнографічного контенту (ст. 202); примусова проституція (ст. 203); схиляння до заняття проституцією та сутенерство [10].

Сучасна злочинність в Україні характеризується високим рівнем кримінальних правопорушень, але спостерігається позитивна динаміка. Згідно з аналітичною звітністю Офісу Генерального прокурора, кількість кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи зростає.

У 2018 році було 821 таке кримінальне правопорушення (0,16 % загальної кількості суспільно небезпечних діянь), з яких 44,2 % були тяжкими. 2019 року їх кількість становила 750 (0,16 % загальної кількості суспільно небезпечних діянь), з яких 41 % були тяжкими. Тобто спостерігається незначне зниження кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи [11].

У 2020 році кількість зросла до 740 (0,20 % загальної кількості), а тяжких було 38,2 %. У 2021 році зареєстровано 930 випадків (0,28 % загальної кількості суспільно небезпечних діянь), з яких 36,3 % були тяжкими. У 2022 році їх кількість становила 623 (0,17 % загальної кількості суспільно небезпечних діянь), а тяжких було 39 % [11].

За станом на березень 2023 року було зафіксовано 214 кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (0,18 % загальної кількості суспільно небезпечних діянь), з яких 37,8 % були тяжкими [11].

Однак у правовій науці оцінювати гостроту проблеми насильницьких статевих злочинів тільки за статистичними показниками не є належним підходом, оскільки в цьому випадку не враховуються тенденції та латентність злочинів. Деякі дослідники вказують на те, що сексуальні злочини часто не розкриваються належно, і часто один злочинець може скоїти кілька або навіть десятки зґвалтувань.

Багато з цих протиправних дій часто призводять до смертей, і громадськість очікує реакції правоохоронних органів на кожний такий випадок, а також вимагає ефективної профілактики. Висловлюється думка, що зґвалтування та інші сексуальні злочини мають тенденцію до зменшення (понад 40 % протягом останніх 10 років), проте це не викликає радості через їх високий рівень прихованості. Вчені Д. Ю. Тимошенко, Т. М. Супрун вважають, що статеві злочини є високолатентними, бо майже 90 % їх залишаються невиявленими, враховуючи всі види латентності за способом виникнення. Причинами створення штучної латентності є, наприклад, сором потерпілої, страх погіршення її соціального статусу та бажання уникати відповідей на неприємні та принизливі питання слідчих про обставини події, а також погрози злочинця, які розглядаються як реальні тощо [12, с. 66].

Висновки. Отже, можна виділити такі основні кримінологічно значущі ознаки насильницьких статевих злочинів:

- примусове подолання опору жертви або її близьких осіб у вчиненні кримінального правопорушення шляхом застосування фізичного або психологічного тиску чи загрози насильством, яка була сприйнята потерпілою особою як реальна;
- ігнорування моральних норм у сфері статі;
- мета, що полягає у задоволенні статевої пристрасті або інших особистих мотивів через використання насильства стосовно потерпілої особи, включаючи випадки, коли статево насильство вчиняється в її присутності, а не проти неї;
- умисне вчинення насильницького статевого злочину та ігнорування потенційної небезпеки наслідків від таких дій;
- спрямованість насильницьких дій стосовно конкретної особи або групи осіб, обраних злочинцем з урахуванням його власних уподобань та/або інших об'єктивних та суб'єктивних факторів (передкримінальна зухвалість/провокативна поведінка, соціально-демографічні ознаки жертви тощо).

Отже, враховуючи думки науковців та чинне законодавство України, під насильницькими статевими злочинами в Україні можна розглядати дії, що порушують статево свободу та статево недоторканність потерпілої особи шляхом застосування фізичного або психічного насильства, що призводить до серйозних та особливо серйозних наслідків для її життя, здоров'я, гідності та честі, а також ускладнює або навіть унеможлиблює виконання нею соціальної ролі в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.
2. Синєокий О. Поняття і зміст насильницьких злочинів, які вчиняються на сексуальному підґрунті: системний аналіз проблеми. *Психологія і суспільство*, 2006. № 2. С. 141–147.
3. Джу́жа А. О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини: монографія. Київ, 2013. 193 с.
4. Орловський Б. М. Детермінанти насильницьких статевого злочинів у кримінологічній науці. *Право і суспільство*, 2020. № 2. Ч. 3. С. 44–50.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.11.2023).
6. Левченко Ю., Лобан Д. Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2020. № 119 (2). С. 26–33.
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 р.: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 08.11.2023).
8. Criminal code 2016. Ministerio de Justicia. URL: chromeextension://efaidnbmnmnibpajpcglclefindmkaj/https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (дата звернення: 08.11.2023).
9. Code pénal France. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006165281/#LEGISCTA000043409037 (дата звернення: 08.11.2023).
10. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://sip.lex.pl/aktyprawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683#content> (дата звернення: 08.11.2023).
11. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 08.11.2023).
12. Тимошенко Д. Ю., Супрун Т. М. Кримінологічна характеристика зґвалтування в Україні. Актуальні наукові проблеми. Розгляд, рішення, практика: *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26–27 травня 2017 р.)* / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. У 2-х частинах. К.: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2017. Ч. 2. С. 66–68.

REFERENCES

1. *Kriminologiya*: pidruchnik / za red. V. V. Golini, B. M. Golovkina. Harkiv: Pravo, 2014. 440 p. [In Ukrainian].
2. Sinyeokij O. *Ponyattya i zmist nasilnickih zlochyniv, yaki vchinyayutsya na seksualnomu pidgrunty: sistemnij analiz problemi*. Psihologiya i suspilstvo, 2006. No. 2. P. 141–147. [In Ukrainian].
3. Dzhuha A. O. *Kriminalno-pravovi ta kriminologichni zasadi zapobigannya zlochynam proti statevoyi nedotorkanosti ditini*: monografiya. Kiyiv, 2013. 193 p. [In Ukrainian].
4. Orlovskij B. M. *Determinanti nasilnickih statevih zlochyniv u kriminologichnij nauci*. Pravo i suspilstvo, 2020. No. 2. Ch. 3. P. 44–50. [In Ukrainian].
5. *Kriminalnij kodeks Ukrayini*: Zakon Ukrayini vid 05 kvitnya 2001 r. No. 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennya: 08.11.2023). [In Ukrainian].
6. Levchenko Yu., Loban D. *Kriminalno-pravova harakteristika nasilnickih zlochyniv proti statevoyi svobodi ta statevoyi nedotorkanosti ditini*. Naukovij visnik Nacionalnoyi akademiyi vnutrishnih sprav, 2020. No. 119 (2). P. 26–33. [In Ukrainian].
7. *Konvenciya Radi Yevropi pro zapobigannya nasilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasilstvu ta borotbu iz cimi yavishhami (Stambulska konvenciya)* vid 11 travnya 2011 r.: Zakon Ukrayini vid 20 chervnya 2022 r. No. 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (data zvernennya: 08.11.2023). [In Ukrainian].
8. *Criminal code 2016. Ministerio de Justicia*. URL: chromeextension://efaidnbmnmnibpajpcglclefindmkaj/https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (data zvernennya: 08.11.2023). [In English].
9. *Code pénal France*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006165281/#LEGISCTA000043409037 (data zvernennya: 08.11.2023). [In French].

10. *Kodeks karny* z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://sip.lex.pl/aktyprawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683#content> (data zvernennya: 08.11.2023). [In Polish].

11. *Ofis Generalnogo prokurora*. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (data zvernennya: 08.11.2023). [In Ukrainian].

12. Timoshenko D. Yu., Suprun T. M. *Kriminologichna harakteristika zgvaltuvannya v Ukrayini. Aktualni naukovi problemi. Rozglyad, rishennya, praktika*: Materiali II Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferenciyi (m. Odesa, 26–27 travnya 2017 r.) / GO «Institut innovacijnoyi osviti»; Naukovo-navchalnij centr prikladnoyi informatiki NAN Ukrayini. U 2-h chastinah. K.: GO «Institut innovacijnoyi osviti», 2017. Ch. 2. P. 66–68. [In Ukrainian].

Дата надходження: 11.11.2023 р.

Gabriella Pehno

Lviv Polytechnic National University,
student of the Educational and Scientific Institute
law, psychology and innovative education
Habriella.pehno.pv.2020@lpnu.ua

Olena Kovalchuk

Lviv Polytechnic National University,
Associate Professor of the Criminal Department
law and the educational and scientific process
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
candidate of legal sciences, associate professor,
honored lawyer of Ukraine
olena.b.kovalchuk@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-1625>

CRIMES OF SEXUAL VIOLENCE IN UKRAINE: CHARACTERISTICS AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

The article examines the normative and legal characteristics of the concept of «violent sexual crime», studies the opinions of Ukrainian scientists regarding the problem of detecting violent sexual crime, and examines the statistical data of the Prosecutor General's Office regarding the frequency of this type of criminal offense.

The foreign experience regarding the peculiarities of differentiation of violent sexual crime in the criminal legal acts of the Kingdom of Spain, the French Republic, and the Republic of Poland was analyzed.

Violent sexual crime is considered as a multifaceted complex phenomenon that requires research from various aspects, such as: prevalence on the territory of the state, profile of victims and criminals, mechanisms of combating such crime. The current state of the legal context of criminal offenses against sexual freedom and personal integrity has been studied, in particular the definition of crimes, the establishment of criminal sanctions and the imposition of punishments on guilty persons in the current legislation of Ukraine. The main criminologically significant signs of violent sexual crimes are formulated, which can later become the basis for developing a strategy to combat violent sexual crime in Ukraine.

Keywords: violent sexual crime; problems; international experience; statistics; illegal activity.